

מסכת שבועות, פרק ראשון

דף ב

'ידיעות הטומאה'. כבר עמדו הראשונים ז"ל על לשון 'ידיעות' שנקט התנא, מדוע לא נקט 'העלמות'. ויתכן (ונראה שכן נרמז ברמב"ן) שרמזו בוה על הדין המיוחד בטומאת מקדש וקדשיו, שצריך שתי ידיעות לחיוב טומאה, ידיעה בתחילה וידיעה בסוף – שלכך נקט התנא 'הטומאה' לשון יחיד, מה שלא נקט כן בנגעים, 'מראות הנגע' אלא 'מראות נגעים' – לומר שבכל טומאה וטומאה (קודש או מקדש) יש שתי ידיעות. גם יתכן לשון 'ידיעות' כלפי שתי ידיעות הנצרכות לחיוב על ההעלם, ידיעת הטומאה וידיעת הקודש (כלשון הרמב"ם שגגות יא,א).

'יש בה ידיעה בתחלה... דברי ר' יהודה. ר' שמעון אומר... ר' מאיר אומר... ר' שמעון בן יהודה אומר משמו...' כתב הרמב"ם ז"ל (בפרוש המשנה): מחלוקת זו לא נאמר בו הלכה כדברי פלוני לפי שהוא דבר חוזר אל השם יתברך, ואמנם הם חולקים בהיקש וראיות מהפסוקים... וכבר בארנו שכל סברא מן הסברות שאינה באה לידי מעשה מן המעשים שיפול בו מחלוקת בין החכמים, לא נאמר בו הלכה כפלוגי.

כיו"ב כתב בכמה מקומות בפירושו – סוטה פ"ג מ"ה; סנהדרין פ"י מ"ב. ונראה שאין הכוונה שלא שייכת קביעת הלכה בענין כפרה שהיא דין שמים, שהרי גמרא ערוכה היא בסוף מכות (כג): 'הלכה כר' חנניה בן גמליאל (שאמר: חייבי כריתות שלקו – יצאו מידי כריתתן). אמר רב יוסף: מאן סליק לעילא ואתא ואמר, א"ל אביי... אלא קראי קא דרשינן' – הרי ששייך לומר 'הלכה' במחלוקת שכל עיקרה בשמים. אלא כוונת הרמב"ם שהיות ואין נפקותא מעשית במחלוקת זו, אין לנו לקבוע בה הלכה. (וצ"ל ששם במכות יש נפקותא במחלוקתם, אם נחשב כ'אחיך' לאחר שלקה. ע"ש במפרשים). אמנם בחיבורו הגדול נקט הרמב"ם (שגגות יא,ט) כרבי יהודה, כבשאר מקומות שהלכה כמותו. וכן משמע מדברי הרי"ף. וכבר פלפלו האחרונים לומר שיש נפקותא מעשית [אף בזמן הזה, שלכך הביאה הרי"ף] במחלוקת זו; האם בראש השנה קרב שעיר ראש-חדש, או שמא כיון שהוא מכפר על מה שמכפר שעיר ראש השנה, לא קרב אלא אחד. והדברים נוגעים למעשה לענין אמירת 'מלבד עולת החדש' במוסף של ראש השנה. – ע' בפני יהושע וטורי אבן ראש השנה ה; מנחת חינוך שיב,א; קהלות יעקב סוס"י א; באר יעקב לגר"י אריאלי זצ"ל א).

'אין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף – שעיר הנעשה בחוץ... ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף – שעירי הרגלים...' לכאורה הידיעה שבסוף אינה מוסיפה כלום בחטא, וצריך טעם לחילוק הכפרה אם נודע לו לבסוף אם לא נודע. ואפשר שכל שידוע שנכשל ראוי לו לשוב ולבקש על כפרתו, לכן גם כפרתו חלוקה.

ונראה לפי זה שאם לא נודע לו אלא לאחר שעבר הרגל, שבשעה שקרב שעיר הרגל היה במצב של

חוסר ידיעה לא בתחילה ולא בסוף – כבר נתכפר בשעיר של הרגל, ושוב אין צריך לשעיר דיום הכיפורים (עפ"י חדושים ובאורים. וצידד שם דרך אחרת, אך נקט לעיקר כפי האמור). נראה מסברא לומר שאינו דומה חטא מסוים שידוע בו לחטאים שאינם במודעות האדם, שהראשון טעון כפרה יותר. וכפרת יום הכפורים מעליא טפי שהיא באה לחטא ידוע [ושעיר פנימי כמו יותר, לכפר על הודון ועל ידיעה שנתעלמה שהיא שגגה חמורה. עתוס' יט.], ולא נתכפר בכפרה הכללית הסתמית הבאה במשך כל השנה של חטאים שאינם ידועים.

(ע"ב) 'אמרו לו: מהו שיקרבו זה בזה? אמר להן: יקרבו. אמרו לו: הואיל ואין כפרתן שוה היאך קרבין זה בזה? אמר להם: כולן באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו'. אף על פי שהמפריש קרבן חטאת על שאכל חלב בשוגג, אין לו להקריבו עבור אכילה אחרת (כריתות כו: רמב"ם שגגות ג,ג), הרי שאפילו באותה עבירה אין לשנות את הקרבן מיעודו הראשון – יש לחלק בין קרבן ציבור לקרבן יחיד, ששעיר החטאת של הציבור עיקרו בא לחובת היום, אלא שבנוסף הוא מכפר על חטאים מסוימים, שלא כקרבן חטאת דיחיד שעיקרו לא הופרש אלא עבור החטא.

ואף על פי שקרבן הציבור אינו מופרש בעיקרו לשם חטא כאמור, אין לשנותו לכפרת חטא אחר לגמרי, כמבואר במשנה שאילו השעירים היו חלוקים בכפרתם, לא היו קרבים של זה בזה. והטעם, שמכל מקום חל שם על הקרבן שמכפר על חטא מסוים, ואי אפשר לשנות את שמו לכפרת חטא אחר במהותו. [מכאן מבואר יסוד החילוק (ע' ברמב"ם שם) בין שינוי בהקרבת קרבן שהופרש לשם חלב, להקריבו לשם דם, ובין אם משנהו מחלב של אמש לחלב של היום – שבאופן הראשון, אפילו בדיעבד אינו מכפר על הדם, אך מחלב לחלב אעפ"י שאסור לעשות כן – כיפר. לפי ששני דינים החלוקים ביסודם יש: האחד – שלא לשנות את יעודו של הקרבן שבעבורו הופרש, ודין זה כולל אפילו שינוי מחלב לחלב, ומאידך אינו קיים בקרבן ציבור כי הרי לא הופרש מעיקרא בשביל הכפרה כאמור, והדין השני – קרבן שחל עליו שם מסוים אין באפשרות לשנות שמו לשם אחר, וזה שייך רק מחלב לדם שכבר חל עליו שם 'חטאת חלב' ושוב אינו מכפר על דבר אחר, אף בדיעבד. ודין זה שייך גם בקרבן ציבור, ולכך אין מכפר על כפרה אחרת שהרי אי אפשר לשנות את שמו] (עפ"י חדושי הגר"ח).

אמנם את הראיה מכאן לכאורה יש מקום לדחות, שיתכן לחלק באופן אחר בין שינוי מחלב לחלב בחטאת יחיד, ובין שעיר הציבור – שאלו אינם מכפרים על כל חטא פרטי ביחוד אלא הם כפרת חטאי הציבור ככלל, ולכך אינם מתיחסים לחטאים ומקרים מסוימים, שלא כחטאת שהופרש על חטא מסוים. ולכך אינו דומה שינוי הקרבת השעיר של זה בזה לשינוי מחלב לחלב. סברא זו כתובה בחדושים ובאורים. ע"ש באריכות. וע"ע בקהלות יעקב (א) על גדר קרבן חטאת של ציבור.

ר' שמעון אומר... כך וידויו של פר מכפר על הכהנים'. אפשר שמטעם זה אמר רבי שמעון (ביומא ז) שוידוי מעכב – שהולך לשיטתו שהוידוי הוא המכפר (קהלות יעקב לג,א ובגליונות).

'מכדי תנא ממכות סליק מאי שנא דתני שבועות? משום דתני...'. יש ליתן טעם נוסף על מיקומה של שבועות כאן, לאחר סנהדרין ומכות – כי באמת היה ראוי לה לבוא אחר שלשת הבבות שבהן התבארו כל דיני הממונות, וכאן יתבארו דיני השבועות, אלא שחיובי הממון בין אדם לאדם אינם מותנים בבית דין על הרוב, כי כשידע האדם את הדין וירצה לשמור ולקיים את חיובו – ישלם לחברו מבלי שיצטרכו הדיינים לחייבו. ואולם רוב השבועות שבין אדם לחברו, לא תעשנה אלא בפני בית דין ועל פי ציווים. וכמו שנאמר ונקרב בעל הבית אל האלהים... ולפיכך הקדים מסכת סנהדרין תחילה ואח"כ מכות, כי בהן בארו דיני המיתות והמלקות הנוגעות לדיינים, ואחר כך שנה שבועות שגם הן

שייכות לדיינים (חדושי רבי משה קוים, תלמיד הרמ"ע מפאנו. וטעם זה מוזכר בקיצור בהקדמת פרוש המשנה להרמב"ם).
 והתלמוד שלא הזכיר טעם זה אלא נקט טעם לשוני שלכאורה הוא שולי ביחס לטעם העיניני – לפי שבא התלמוד לפרש מדוע
 פתח התנא בדיני שבועת ביטוי (ע' בחדושי הרמב"ן ועוד) והלא עיקר ענינה של המסכת שייך לסדר נזיקין, מפני שבועת הדיינין
 והעדות, והיה צריך לפתוח בהן, ובפרט לפי הטעם שכתבו הראשונים הנ"ל – אלא לפי שרצה התנא לפתוח ב'שתיים שהן ארבע',
 לקשר עם סוף מסכת מכות, וכמו שכתבו התוס' בריש המסכת.

התוס' פירשו שקושית הגמרא על סידור המשניות על מכונן בסדר המסכתות. והנה הרואה יראה שכל מסכתות הש"ס מסודרים
 לפי מנין פרקיהם בסדר יורד, המסכת הראשונה שבסדר פרקיה מרובים וכך הולכים ויורדים עד האחרונה שפרקיה מועטים. אך
 יש יוצא מן הכלל אחד – מסכת שבועות, שפרקיה מרובים ממכות שלפניה. ויש לפרש שעל כן כאן דוקא הוקשה לגמרא מדוע
 סידר שבועות אחר מכות – אבל על שאר מסכתות אינו מקשה, כי טעם הסידור ברור בכולן כאמור.

בענין 'כולה נזיקין חדא מסכתא' המובא בראשונים כאן, אם זה דוקא ג' הבבות או כל סדר נזיקין (וע' בחדושי הר"י מיגאש מכת"י
 תוספת בזה) – ע' במובא בב"ק קב.

סיכומי שיטות מפוסקים ראשונים ואחרונים

(ע"ב) 'חייב על הראש שתיים...' שיטת התוס' (כאן ובניזיר מא) שחייב הקפה בפאת הראש הוא גם
 במספרים כעין תער, שלא כאיסור השחתת הזקן שהוא רק בתער. והביאו ראייה לשיטתם מניזיר (מא:).
 [והגדרת 'כעין תער', הסכימו האחרונים להלכה: כל שהוא סמוך לבשר. ומחלוקת הראשונים בדבר].
 ויש סוברים שאסור הדבר מדרבנן אך לא מהתורה (ע' אורחות חיים כב; מאירי מכות כ בשם 'גדולי הדורות' ובריטב"א
 כאן).

ודעת הסמ"ג שאף הקפת הראש אינה אלא בהשחתה בתער. וכן דעת הרמב"ם (עכו"ם יב,ו), ולשיטתו
 הוקשו לגמרי הראש והזקן זה לזה (כמו שאמרו בגמרא לענין פטור נשים). ופשטות דבריו מורים
 שבמספרים מותר אף לכתחילה (כן הבין בדעת הרמב"ם הבית-יוסף יו"ד קפא. וכן מדויק מלשונו בשו"ע שם. וכן כתב
 בשער המלך סוף הל' עכו"ם ועוד. ואולם יש שכתבו בדעתו שאסור אבל פטור. מעשה רקח, מובא בשו"ת חיים שאל ח"ב נב
 ועוד).

ובאשר לראית התוס' מניזיר, כתבו לתרצה בכמה פנים – ע' בשער המלך שם; חדושי הנצי"ב כאן ובבאר יעקב ג,א.
 ונפסק בשלחן ערוך (יו"ד קפא,ג) לחוש לשיטת התוס' ועוד ראשונים, שלא לגלח פאות הראש במספרים
 כעין תער. ויש שהחמירו אף במספרים שלא כעין תער (ע' רבנו פרץ נזיר מ; יש"ש יבמות יב,ה; מגדל עוז ע"ז
 יב,ח. ובשו"ת צמח צדק יו"ד צג,יז חשש לאיסור תורה בדבר).

ולענין מלקט ורהיטני; מדברי התוס' מבואר שנקטו בפשטות לאסור. וכבר הראה הגרעק"א (בגליון הש"ס
 ובתשובה. ובספר זרע יעקב הוסיף סייעתא) שלדעת התוס' אפילו אם היינו נוקטים שמספרים מותרים – במלקט
 ורהיטני אסורים. [ופירש סברתם, לפי שלא הוקש הראש לזקן אלא לענין 'לא תשחית' המפורש בכתוב, ומספרים אינם
 השחתה הלכך מותרים, אך לא לענין מלקט שאינו ממועט מ'לא תשחית' אלא ממקום אחר – ע' מכות כ. ובשו"ת חתם סופר
 (יו"ד קלט) נתן טעם אחר].

ולשיטת הרמב"ם – אם אכן טעמו כנ"ל שהוקש הראש לזקן לגמרי, הרי כשם שבזקן אין איסור במלקט

ורחיטני (שהלכה כחכמים במכות כ), כך בראש אין איסור (ודוחק לחלק כסברא שכתב הגרעק"א שהרי הוקשו). וכן משמע בסמ"ג ובנמו"י שלא נאסר אלא השחתה בתער. ואולם יש סברא נוספת המובאת בריטב"א (במכות כ. וכן ברי"ד בנזיר מ) להתיר מספרים בראש – כיון שיסוד איסור הקפת הראש הוא להשוות הצדעים לאחורי האזנים ולפדחת, אין שייך דבר זה בגזיזת השער במספרים. ולפי טעם זה כתב הריטב"א שאסור במלקט ורהיטני, שהרי עוקר את השער בשורשו.

ובשו"ת חתם סופר (יו"ד קלט-קמ) דעתו נוטה שאפילו לדעת התוס' שבמספרים אסור מן התורה, יש לומר שתלישה (כמו במלקט) מותרת. [וכבר מובאת סברא זו בים של שלמה (יבמות יב, יח) שמלקט ורהיטני אינם אסורים מהתורה כמספרים לפי שאין דרך הקפה בהם. וכן צידד בסברא זו בתדושי ר' מאיר שמחה]. וכבר העיר הגרעק"א: לפי השיטה המחמירה בהקפת הראש אפילו בשתי שערות בלבד, הגם שנשארות שערות בצדעים (כ"ה שיטת הסמ"ג עפ"י התוספתא. ע' ב"ח קפא, ז), בצירוף דברי הפוסקים שיש לחוש לאסור במספרים, ומסתבר שהוא הדין במלקט ורהיטני (וכנ"ל) – כיצד מותר לסרק פאות הראש והלא אפילו תלישה אסורה, וכשם שאסור לנזיר לסרק ראשו (כן באר שאלת רעק"א בקה"י).

ובשו"ת חתם סופר (יו"ד קלט קמ) השיב לגרעק"א בענין זה, ונתן כמה טעמים להתיר; אם משום שאין להחמיר כשתי החומרות גם יחד, לאסור הקפה בשערות בודדות וגם לאסור במספרים; אם משום פסיק רישא' באיסור דרבנן, ועוד. וכתב שראינו לרבנן קשישאי שנהגו התר בדבר. וכן הביא הגר"ח קניבסקי שליט"א (בסוף ספר טעמא דקרא) בשם החזון-איש שהורה התר בדבר.

סברא נוספת כתב בספר חדושים ובאורים: כיון ששורש איסור הקפה היא בצורה הנעשית על ידי ההקפה (כשם שיש דעה הסוברת שהקפת כל הראש לא שמה הקפה, שאין כאן צורה שאסרה תורה), הלכך אין לאסור סריקה בשעה שאין הצורה משתנית כלל על ידי זה. וזה שכתבו עפ"י התוספתא לאסור אפילו בשתי שערות, כוונת התוספתא באופן שהצורה משתנה על ידי כך, כגון שנשאר מעט שערות שם, ותלישת אותן שתי שערות ניכרת ומוסיפה בצורת ההקפה.

עוד נחלקו השיטות על מקומן המדויק של פאות הראש, האם כוללות את מקום הצדעיים במקביל לכל משך האוזן, עד סופה, אם לאו.

ע' בכל זה: ערוך לנר מכות כ; מהר"ם שיק רנב, ד; עינים למשפט. וע' במובא בנזיר מא ובמכות כ.

*

'בגמרא סוכה (נה): 'הני שבעים פרים כנגד שבעים אומות'. הנה מפורש במשנה דשבועות ובספרי (ספרא שמיני נב) דשעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו. והוא הדין פרים גם כן מכפרין על טומאת מקדש וקדשיו – ומאי שייך בעובדי גילולים טומאת מקדש וקדשיו? והברור דעיקר המקדש הוא ישראל, כמו שאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם – בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, וכמו שכתוב למען טמא את מקדשי – כנסת ישראל המוקדשת לשמי (רש"י). וכמו שאמר ירמיה (ו,ד) היכל ה' המה. לכן, על מה שמטעים ישראל בדעות ובמעשים רעים, זה הוי לגביהו טומאת מקדש וקדשיו.

ולכן בימות הבית היה רצון הש"י שלא יתערבו בגוים ולא ילכו העמים אליהם פן יחטיאו את ישראל, כאשר היה, אבל לעתיד אז אף כי בני נכר לא יגיעו להנהגה הנסיית, שעל זה נוסד הפסח – על שפסחו, ועצרת – על מתן תורה, ויתנהגו בטבעיות, אמנם יכירו כי לד' הארץ ומלואה